

(Research Article)
**The function of the field of origin of trade in metaphorical
conceptualization in the Holy Quran and Nahj al-Balagha based on
cognitive linguistics**

Morteza Ghaemi^{1*} & Akram Zolfaghari²

Submit Date: 4 September 2022

Revise Date: 10 December 2022

Accept Date: 10 January 2023

Publication Date: 21 June 2023

(Page 1-23)

Abstract

The purpose of the current research, which was carried out using a cognitive linguistic method, is to evaluate the metaphorical function of business as a source field in the metaphorical conceptualization of concepts such as life, jihad, worldliness, hereafterism, and tendency towards halal or haram so that the real image of these concepts in the Islamic perspective can be better and more deeply understood. The results of this research showed that metaphorical language expressions with the origin of trade in the Qur'an and Nahj al-Balaghah are very wide and diverse, and this conceptualization of imagination and sense in various forms and correspondences has been used to explain and depict concepts such as faith, jihad, the afterlife, and the world, piety, charity, and worship. In addition, in these cases, Alevi's thinking and viewpoint is in accordance with the Quran, but the variety of metaphors and its correspondences in the Holy Quran is wider and more.

Keywords: Cognitive linguistics, conceptual metaphor, business, the Quran, Nahj-Balagha.

1. Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran

2. PhD student of Arabic language and literature, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran

*: Corresponding Author:

Email: m.ghaemi@basu.ac.ir

How to cite this article: Ghaemi, M., & Zolfaghari, A. (2023). The function of the field of origin of trade in metaphorical conceptualization in the Holy Quran and Nahj al-Balagha based on cognitive linguistics, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 11(41), 1-23. DOI: 10.22084/NAHJ.2023.26772.2849

Extended Abstract

1. Introduction

Metaphor is one of the most important topics that has gone through a turbulent history and has been followed by deep and diverse discussions whether in ancient Greece, where various Aristotelian and Platonic views were discussed, or by the likes of Abdul Qahir Jorjani, who have raised various views on metaphor among Muslims, and the new eastern and western views that consider metaphor as a deep and influential discussion. They teach linguistics, literature, philosophy, psychology and other sciences and techniques. Among the cognitive metaphors discussed in the subcategory of cognitive linguistics and concepts and topics such as metaphor and permission, the meaning of encyclopedia, categorization and the theory of destination, mental spaces, conceptual mixture and several other concepts can be included in the field of cognitive semantics.

2. The significance of the study

Linguistic researches in the field of Islamic and Quranic texts clarify various aspects of Islamic concepts and teachings, and the content and messages of the Quran and the valuable thoughts of Imams (peace be upon them) become better accessible to those interested; Therefore, investigating the function of conceptual metaphor in the Qur'an and Nahj al-Balagha is also important and influential in discovering and expressing the concepts of the Qur'an and the teachings of Nahj al-Balagha.

3. Methodology

The current research was carried out in a descriptive-analytical method, relying on the cognitive approach and by referring to library sources and relying on the principles and method of cognitive metaphor.

4. Theoretical Framework

A conceptual metaphor based on cognitive linguistics is used, and its main focus is on the mind and perception instead of focusing on language in the sense that conceptualization is formed in the field of knowledge and perception and then it flows on the pen or language and this process is considered one of the natural characteristics of human beings that is not assigned to a specific group. Cognitive linguists believe that "a person unconsciously seeks to find common features in heterogeneous subjects in order to understand things based on these commonalities. They call this process conceptual metaphor" (Fotouhi, ۲۰۱۲: ۳۲۵). In cognitive linguistics, metaphor is a set of conceptual correspondences, or in more

precise terms, a mapping between two conceptual fields of origin and destination. The correspondence between a source domain and a destination domain creates a conceptual metaphor.

In cognitive linguistics, based on different characteristics of conceptual metaphors, different divisions of metaphor have been made. In general, "in cognitive linguistics, classification is done based on the four criteria of convention, role, nature and level of generalization" (Kochesh, ۲۰۱۳: ۷۵); Therefore, the types of conceptual metaphor are:

Contract: contractual and non-contractual.

Role: structural, ontological and directional.

Nature: propositional and visual.

Generalization level: general and specific.

5. Conclusion

In the Noble Qur'an and Nahj al-Balagha, extensive use of metaphors from the domain of commercial trade has been employed for conceptualization and visualization of abstract concepts. In these metaphors, we encounter at least two types of trade: profitable trade and detrimental trade, with various states and correspondences. Among the profitable trades, emphasis has been placed on faith and righteous deeds, while among the detrimental trades, emphasis has been placed on disbelief and the superficiality of actions. The correspondences are not the same in all examples, and different situations are addressed depending on the subject and the intended domain. In the examined examples, the following mappings can be observed: "Life is a trade," "Jihad is a trade," "Materialism is a trade," "Faith and righteous deeds are a trade," "Disbelief and engaging in forbidden acts are a trade."

References [In Persian]

- Afrashi, A., & Hesami, T. (2012). Conceptual metaphors in a new classification based on examples from Persian and Spanish languages. *Researches in comparative linguistics*, 3(5), 146-161.
- Ansariyan, H. (1383). *Quran translation*. Translated by Hossein Ansarian, 1st edition, Qom: Bina.
- Bahrani, Ibn Maytham (1389). *Description of Nahj al-Balagha*. Translated by Mohammad Sadiq Aref and colleagues, second edition, Mashhad: Astan Qods Razavi Islamic Research Foundation.
- Dabbagh, H. (2014). *Allowed in fact; the introduction of metaphors in science*; Tehran: Hermes.
- Rasekh Mohammad, M. (2009). Investigating the meanings of place prepositions in speech culture based on cognitive semantics. *Literature-Research*, No. 14, 49-66.

- Dashti, M. (1391). *Translation of Nahj al-Balagheh*, Qom: Amir al-Momenin (AS) Cultural Research Institute.
- Safavi, K. (1384). *Descriptive culture of semantics*; Tehran: Contemporary Culture.
- Shahbazi, A. A., & Sheikhi, A. R. (1400). Cognitive analysis of the types of imaginary schemas of similitudes in Nahj al-Balagheh, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha*, volume 9, number 35, 19-35.
- Tabatabai, M. H. (1374). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamdani, Qom, Jameeye Modresin Hozey elmieh.
- Tabarsi, Fazl bin Hasan (Beita). *Translation of Majma al-Bayan Tafsir*, Tehran: Farahani.
- ----- (1372). *Majma al- Bayan fi Tafsir al-Qur'an*, Tehran: Nasser Khosrow.
- Ameli, I. (1360). *Functional interpretation*, Tehran: Sadouq bookstore.
- Fotouhi, M. (2012). *Stylology: theories, approaches and methods*, Tehran: Sokhan.
- Qeraati, M. (2008). *Tafsir noor*; Tehran: Lessons from Quran Cultural Center.
- Kazemi Najafabadi, S. (2019). Examining ontological metaphors of the conceptual field of heart in Nahj al-Balagheh, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha*, 8(32), 1-19.
- Kovacsess, Z (2014). *A practical introduction to metaphor*; Translator: Shirin Pourebrahim; Tehran: Side.
- ----- (2014). *Metaphor in culture*; Worlds and diversity; translator Nikta Entezam; Tehran: Siahroud.
- Likoff, G., & Johnson, M. (2014). *The metaphors we live by*, Translator: Shirin Pourabraham; Tehran: Alam.
- Likoff, G. (2004). *Contemporary theory of metaphor. A collection of essays on metaphor as a basis for thinking and a tool for creating beauty with the cooperation of a group of translators; by the effort of Farhad Sasani*; Tehran: Sureh Mehr.
- Makarem Shirazi, N. (1371). *Tafsir Nemoone*. Tehran: Dar al- kotob al-Eslamyia.
- ----- (1387). *Description of Nahj al-Balagha*. Qom: Tebyan Publishing.

References [In Arabic]

- Alousi, Mahmoud bin Abdullah (1415 AH). *The spirit of meanings in Tafsir al-Qur'an al-Azeem and Al-Saba al-Mathani*; Beirut: Dar al-Kotob al-Elamiya, Mohammad Ali Beyzoon's manifestos.
- Ben Dahman, Omar (2015). *The Theory of Imaginary Metaphor and Literary Speech*, Royi Publishing, Vol. 1, Tizi-Wozu University, Algeria.
- Bouamama, Abdulghani (2019). *Risalat al-Istaara al-Tawsariyyah in the Light of Common Linguistics May 8 Jamaat*, College of Arts and Languages. Department of Arabic language and literature. Algeria.
- Al-Omrani, Mohammad Al-Saleh (2009). *Theoretical and comparative studies in the science of mysticism*, volume 1, Dar Nehi, Sfax, Tunisia.

- Al Harasi, Abdullah (2009). *Studies in Al-Istāra al-Hambiyah*, Oman Institute, Oman.
- Fakhr Razi, Muhammad bin Omar (1420 AH). *Al-Tafsir al-Kabir (Maḥateh al-Ghaeb)*; Beirut: Dar Ehiya al-Torath al-Arabi.
- Mustafa, Ibrahim and Partners (1386). *Al-Mujam Al-wasit*. Tehran: Bagheri Publishing.

فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه

سال یازدهم، شماره ۴۱، بهار ۱۴۰۲

DOI: 10.22084/NAHJ.2023.26772.2849

DOR: 20.1001.1.23455233.1402.11.41.1.2

(مقاله پژوهشی)

کارکرد حوزه مبدأ تجارت در مفهوم سازی استعاری در قرآن کریم و نهج البلاغه بر اساس زبان شناسی شناختی

مرتضی قائمی^{۱*}، اختر ذوالفقاری^۲

بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۱۳

انتشار مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

(از ص ۶ تا ۲۳)

چکیده

استعاره مفهومی ابزار مناسبی برای درک بهتر و دقیق‌تر مفاهیم انتزاعی و ازجمله مفاهیم دینی است. حوزه مبدأ "تجارت" یکی از حوزه‌های پرکاربرد در قرآن کریم و نهج البلاغه است که برای تولید استعاره‌های ساختاری در مفهوم‌سازی مفاهیم انتزاعی اسلامی به کار گرفته شده است. هدف از پژوهش حاضر که بر اساس رویکرد زبان‌شناسی شناختی انجام شده است، آن است که کارکرد استعاری تجارت به‌عنوان حوزه مبدأ در مفهوم‌سازی استعاری از مفاهیمی چون زندگی، جهاد، انفاق، دنیاگرایی، آخرت‌گرایی و گرایش به حلال یا حرام ارزیابی شود تا تصویر واقعی این مفاهیم در دیدگاه اسلامی بهتر و عمیق‌تر شناخته شود. نتایج این پژوهش نشان داد که عبارات زبانی استعاری با حوزه مبدأ تجارت در قرآن و نهج البلاغه بسیار گسترده و متنوع است و از این مفهوم‌سازی تصویری و حسی در اشکال و تناظرات متنوع برای تبیین و تصویر مفاهیمی چون ایمان، جهاد، آخرت، دنیا، تقوا، انفاق، عبادت استفاده شده است. ضمناً در این موارد تفکر و دیدگاه علوی مطابق با قرآن است؛ اما تنوع استعارت و تناظرات آن در قرآن کریم گسترده‌تر و بیشتر است و از تناظر "از دست دادن اصل سرمایه تجاری با ارزش وجود و شخصیت انسان" نیز فراوان بهره برده است.

کلید واژه‌ها: زبان شناسی شناختی، استعاره، تجارت، قرآن، نهج البلاغه.

۱. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

۱. مقدمه

استعاره یکی از مباحث بسیار مهمی است که تاریخ پرفراز و نشیبی را گذرانده و بحث‌های عمیق و متنوعی را به دنبال داشته است؛ چه در یونان قدیم که دیدگاه‌های گوناگون ارسطویی و افلاطونی در آن مطرح بوده تا امثال عبد القاهر جرجانی که در میان مسلمان نظرات متنوعی در باب استعاره مطرح کرده‌اند و دیدگاه‌های جدید شرقی و غربی که از استعاره به‌عنوان بحثی عمیق و تأثیرگذار در زبان‌شناسی، ادبیات، فلسفه، روان‌شناسی و سایر علوم و فنون یاد می‌کنند. از جمله استعاره‌شناسی که زیرمجموعه زبان‌شناسی شناختی مطرح و بحث می‌شود و «مفاهیم و مباحثی مانند استعاره و مجاز، معنای دائرةالمعارفی، مقوله-بندی و نظریه سرنمون، فضاهای ذهنی، آمیزه مفهومی و چند مفهوم دیگر را می‌توان در حوزه معنی-شناسی شناختی گرد آورد» (راسخ‌مهند، ۱۳۸۹: ۵۰).

«آنچه امروزه در میان زبان‌شناسان تحت عنوان معنی‌شناسی شناختی معرفی می‌شود، در اصل وجوه مشترک آراء گروهی از معنی‌شناسان سه برهه اخیر، به‌ویژه لانگاکر (Linaker)، لیکاف (George Lakoff)، بروگمن (Bruqman)، جانسون (Johnson)، فوکونیه (Fauconnier)، تالمی (Talmy)، و سویتسر (Sweetser) است. اصطلاح معنی‌شناسی شناختی را نخستین بار لیکاف در مقاله‌ای با همین عنوان مطرح و نگرشی را معرفی کرد که بسیاری از معنی‌شناسان را مجذوب خود ساخت؛ بنابراین نگرش، دانش زبانی انسان مستقل از اندیشیدن و شناخت نیست» (صفوی، ۱۳۸۴: ۶۵-۶۶). «بسیاری از مردم بر این باورند که استعاره یکی از ابزارهای تخیل شاعرانه و صنایع بلاغی، نه متعلق به زبان عادی که متعلق به زبان غیرعادی است. علاوه بر این معمولاً استعاره به‌عنوان ویژگی زبان به شمار می‌رود، یعنی منحصر به واژه است نه اندیشه یا عمل؛ اما استعاره در زندگی روزمره و نه تنها در زبان که در اندیشه و عمل ما جاری و ساری است. نظام مفهومی معمول ما که در چارچوب آن می‌اندیشیم و عمل می‌کنیم، ماهیتی اساساً استعاری دارد» (لیکاف و جانسون، ۱۳۹۴: ۱۳).

از دقیق‌ترین مطالعات که در دهه‌های اخیر درباره استعاره صورت گرفته است، بررسی استعاره توسط معنی‌شناسان شناختی است که پژوهش‌های لیکاف و جانسون در این زمینه از اهمیت بسیاری برخوردار است. می‌توان از این مطالعات شناختی در جهت فهم بهتر متون دینی از جمله قرآن کریم و نهج البلاغه بهره برد.

۱-۱. بیان مسئله

بحث درباره زندگی دنیوی و اخروی و مفاهیم اسلامی مانند جهاد، انفاق، عبادت، ایمان و تقوا از مباحث مهم دین اسلام است که قرآن کریم و نهج البلاغه با تعابیر دقیق و تمثیل‌هایی زیبا و هدفمند و استعاره‌هایی که بیانگر دیدگاه اسلام در مورد این مفاهیم هستند، به تجسم آنها پرداخته‌اند. هدف قرآن و نهج-البلاغه از این‌گونه سخن گفتن، سوق دادن انسان به سوی تحقق هدف نزول قرآن یعنی هدایت انسان و تقرب به خداوند محسوب می‌شود. یکی از استعاره‌های مفهومی مهم و پرکاربرد در متن قرآن و نهج البلاغه، استعاره‌های ساختاری زندگی، ایمان، اخلاق، عبادت و انفاق به مثابه تجارت است. بررسی این

استعاره‌ها در متن قرآن و نهج‌البلاغه، هم وحدت بیش از پیش و مطابقت مفهومی نهج‌البلاغه با قرآن را برای ما نمایان می‌سازد و هم تصور دقیق‌تر و عمیق‌تری از مفاهیم این اصطلاحات و دیدگاه اسلام ارائه می‌نماید از این رو مقاله حاضر سعی دارد تا به دو سؤال ذیل پاسخ دهد:

- در قرآن و نهج‌البلاغه، استعاره‌های ساختاری با مبدأ تجارت، برای مفهوم‌سازی و تجلی کدام حوزه‌های معنایی کاربرد دارد؟

- مهمترین انواع تجارت‌های سودآور و زیان‌بار در استعاره‌های ساختاری با مبدأ تجارت در قرآن و نهج‌البلاغه، چیست؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

در حوزه استعاره مفهومی و انواع آن در متن قرآن و نهج‌البلاغه به صورت مجزا، پژوهش‌ها و مطالعاتی صورت گرفته است که بخشی از آن‌ها و یا همه آن درباره حوزه مقصد زندگی است. برای نمونه خانم پور ابراهیم (۱۳۸۸) در پایان‌نامه "بررسی زبان‌شناختی استعاره در قرآن: رویکرد نظریه معاصر استعاره" انواع استعاره مفهومی هستی‌شناختی، ساختاری و جهت‌ی در پانزده جزء از قرآن کریم را بررسی کرده است. حوزه‌های مقصد متنوعی مورد بررسی قرار گرفته است و به دلیل کثرت استعاره‌های قرآنی به همه آن‌ها نپرداخته است. بخشی از پژوهش به حوزه مقصد زندگی اختصاص دارد که زندگی به مثابه کالا و زندگی به مثابه سفر در آن بررسی شده است. همچنین هوشنگی و سیفی پرگو (۱۳۸۸) در مقاله "استعاره‌های مفهومی در قرآن از منظر زبان‌شناسی شناختی" برخی از حوزه‌های مفهومی مبدأ در قرآن را بررسی کرده‌اند. مهم‌ترین این حوزه‌های مفهومی در قرآن از دیدگاه این مقاله عبارتند از: بدن، گیاهان، ابزارها و ماشین‌ها، تجارت و کسب و کار و مانند آن. نورمحمدی و آقاگلزاده و گلفام (۱۳۹۱) در مقاله "تحلیل مفهومی استعاره‌های نهج‌البلاغه" برخی از استعاره‌های نهج‌البلاغه را، بر اساس تعریف نظریه معاصر استعاره تحلیل کرده‌اند. این تحقیق ضمن تأیید اصول نظریه شناختی استعاره، فراوانی بسیار استعاره‌ها و ضرورت شناختی آنها در نهج‌البلاغه را نشان می‌دهد.

قائمی و ذوالفقاری (۱۳۹۵) نیز در مقاله "بررسی استعاره‌های شناختی در حوزه‌ی زندگی دنیوی و اخروی در زبان قرآن «استعاره عام مقصود مقصد است»"، استعاره "زندگی سفر است" را از منظر سطح تعمیم مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند. مرتضی قائمی (۱۳۹۶) در کتاب مفهوم‌سازی استعاری در نهج‌البلاغه به طور موضوعی برخی از موضوعات مهم نهج‌البلاغه را با رویکرد استعاره مفهومی تحلیل کرده است. همچنین سمیه کاظمی نجف‌آبادی (۱۳۹۹) در مقاله "بررسی استعاره‌های هستی‌شناختی حوزه مفهومی قلب در نهج‌البلاغه" برخی از استعارات نهج‌البلاغه را بررسی کرده است و علی‌اصغر شهبازی و علی‌رضا شیخی (۱۴۰۰) در مقاله "تحلیل شناختی اقسام طرحواره‌های تصویری امثال در نهج‌البلاغه" تعدادی از طرحواره‌ها را در مثل‌های نهج‌البلاغه تحلیل نموده‌اند.

اختصاص مقاله‌ای مجزا به بررسی استعاره‌های ساختاری با مبدأ تجارت در متن قرآن و نهج‌البلاغه کاری نو است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

پژوهش‌های زبان‌شناختی در حوزه متون اسلامی و قرآنی ابعاد گوناگونی از مفاهیم و آموزه‌های اسلامی را روشن می‌سازد و محتوا و پیام‌های قرآن و اندیشه‌های ارزشمند ائمه علیهم‌السلام بهتر در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌گیرد؛ بنابراین بررسی کارکرد استعاره مفهومی در قرآن و نهج‌البلاغه نیز به‌عنوان یک ابزار مهم و تأثیرگذار در کشف و بیان مفاهیم قرآنی و آموزه‌های نهج‌البلاغه اهمیت خاصی دارد. استعاره "زندگی و... به‌مثابه تجارت" یکی از پرکاربردترین ابزارهای قرآن و نهج‌البلاغه برای تصور و تعریف بسیاری از مفاهیم مهم و کلیدی است که بررسی آن می‌تواند در فهم و بیان بهتر روش مفهومی‌سازی زندگی و مفاهیمی از قبیل جهاد، انفاق، احسان و ... در قرآن و نهج‌البلاغه کمک کند.

۲. بحث

استعاره مفهومی مبتنی بر زبان‌شناسی شناختی به کار گرفته می‌شود و محور اصلی آن، تمرکز بر ذهن و ادراک به جای تمرکز بر زبان است؛ به این معنا که مفهومی‌سازی در حوزه شناخت و ادراک شکل می‌گیرد و سپس بر قلم یا زبان جاری می‌شود و این فرایند از ویژگی‌های طبیعی انسان شمرده شده که اختصاص به گروه خاصی ندارد.

زبان‌شناسان شناختی بر این باورند که «آدمی به‌طور ناخودآگاه در پی یافتن ویژگی‌های مشترک در موضوعات ناهمگون است تا امور را بر پایه این اشتراک‌ها درک کند. آنها این فرایند را استعاره مفهومی می‌نامند» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۳۲۵). «در زبان‌شناسی شناختی، استعاره مجموعه‌ای است از مطابقت‌های مفهومی، یا در اصطلاح دقیق‌تر، نگاشت بین دو حوزه مفهومی مبدأ و مقصد است. مطابقت بین یک حوزه مبدأ با یک حوزه مقصد یک استعاره مفهومی را ایجاد می‌کند. عبارات استعاری زبان‌شناختی (استعاره‌های زبانی) در واقع نموده‌های این استعاره‌های مفهومی (استعاره‌های موجود در ذهن) هستند - هرچند که شاید استعاره‌های مفهومی‌ای نیز وجود داشته باشند که هیچ استعاره زبانی برای آنها وجود ندارد» (کوچش، ۱۳۹۴: ۴۶).

«در نزد زبان‌شناسان استعاره دارای مبادی مهمی است از قبیل:

- استعاره دارای ذات تصویری است و استعاره زبانی فقط تجلی آن است.
- نظام تصویری ما اغلب بر پایه‌ای استعاری بنا نهاده شده است.
- استعاره در تمامی حوزه‌های زندگی و رفتارهای تجربی ما حضور دارد.
- نقش استعاره آن است که به ما کمک کند، مهمترین مفاهیم انتزاعی را تجسم و عینیت ببخشیم و صرفاً اهداف زیباشناختی و هنری ندارد.
- مشابهت در ذات اشیا نیست؛ بلکه در تعامل ما با اشیا نهفته است.
- استعاراتی که با آن زندگی می‌کنیم نتیجه تصورات فرهنگی ماست و اگر استعاره خارج از تصورات فرهنگی ما باشد به نابودی فرایند فهم و ارتباط منجر می‌شود» (البوعمرانی، ۲۰۰۹: ۱۲۴).

بر همین اساس «استعاره پدیده‌ای متعلق به فکر و فعالیت است نه زبان و زبان محل تجلی این ادراک است و استعاره می‌تواند مشابهت‌هایی را ایجاد نماید که قبلاً نبوده (بن دحمان، ۲۰۱۵: ۱۱۱) برخلاف استعاره سنتی که «استعاره را امری زبانی می‌دانست که در آن بر اساس مشابهت، لفظ یا معنایی به جای لفظ یا معنای دیگری به کار می‌رود و بر همین اساس یا استعاره ابداعی است و در شعر و نثر ادبی کاربرد دارد یا استعاره مرده است» (الحراصی، ۲۰۰۹: ۱۹).

بنابراین، «استعاره در نهایت یک عملیات ذهنی و تصویری است در فرایند تولید و تأویل معنا نزد انسان دائماً حضور دارد، به‌خصوص در تعامل با محیط خارج» (بو عمامه، ۲۰۱۹: ۶۷).

در هر استعاره مفهومی با دو حوزه سروکار داریم. یک حوزه از تجربه بشر که انتزاعی‌تر است به‌واسطه حوزه دیگر که معمولاً ملموس‌تر است، مفهوم‌سازی می‌شود. حوزه عینی‌تر حوزه مبدأ و حوزه انتزاعی یا حوزه‌ای که نسبت به مبدأ از عینیت کمتری برخوردار است، حوزه مقصد نامیده می‌شود. در حقیقت حوزه مقصد «حوزه‌ای است که ما سعی می‌کنیم به‌واسطه کاربرد حوزه مبدأ، آن را درک کنیم» (کوچش، ۱۳۹۳: ۱۵). بر طبق نظریه استعاره مفهومی، اساس استعاره روابط مفهومی میان دو حوزه مبدأ و مقصد است و برخلاف نظریه کلاسیک، کلمات و عبارات اساس استعاره نیستند.

«لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) استعاره‌های مفهومی را با توجه به ویژگی‌های حوزه مبدأ در سه طبقه قرار دادند که عبارتند از: استعاره‌های ساختی (Structural Metaphor)، استعاره‌های جهت‌ی (Orientational Metaphor) و استعاره‌های هستی‌شناختی (Ontological Metaphor). سپس لیکاف و ترنر (Turner) (۱۹۸۹) طبقه دیگری را تحت عنوان استعاره‌های تصویری (ImageMetaphor) به این طبقه افزودند و کوچش (Zoltan Kovecses) از کلان استعاره‌ها (Megametaphors) به‌عنوان پنجمین طبقه استعاره‌های مفهومی نام برد» (افراشی، ۱۳۹۲: ۱۴۲).

در زبان‌شناسی شناختی بر اساس ویژگی‌های مختلف استعاره‌های مفهومی، تقسیم‌بندی‌های مختلفی از استعاره صورت گرفته است. به‌طور کلی «در زبان‌شناسی شناختی طبقه‌بندی بر اساس چهار معیار قراردادی بودن، نقش، ماهیت و سطح تعمیم انجام می‌گیرد» (کوچش، ۱۳۹۳: ۷۵)؛ بنابراین انواع استعاره مفهومی عبارتند از:

قرارداد: قراردادی و غیر قراردادی

نقش: ساختاری، هستی‌شناختی و جهت‌ی

ماهیت: گزاره‌ای و تصویری

سطح تعمیم: عام و خاص

استعاره‌های مفهومی از قبیل "زندگی تجارت است"، "جهاد تجارت است"، "انفاق تجارت است" و امثال این‌ها، استعاره‌های ساختاری هستند که از انواع استعاره مفهومی بر اساس طبقه‌بندی بر مبنای نقش می‌باشد.

استعاره ساختاری «ساختار حوزه مبدأ را بر حوزه مقصد منطبق می‌کند و بدین طریق گویندگان را قادر می‌سازد یک حوزه را به وسیله حوزه دیگر درک کنند» (همان‌جا). لیکاف و جانسون معتقدند که در این نوع از استعاره ساختار یک تجربه به تجربه‌ای دیگر انسجام می‌بخشد و ویژگی‌های مختلف حوزه مبدأ که متناسب با حوزه مقصد است، برای ملموس نمودن حوزه مقصد به صورت گزاره‌ای به کار می‌رود. لیکاف و جانسون برای روشن‌تر شدن این نوع استعاره، از استعاره **بحث جنگ است**، استفاده کرده‌اند. «درک یک گفتگو به مثابه یک جنگ، شامل آن است که بتوان ساختار چندبعدی بخشی از مفهوم جنگ را با ساختار مشابه گفتگو تطبیق داد. این ساختارهای چندبعدی، گشتالت‌های تجربی را که شیوه سازمان‌دهی تجربه‌ها در غالب کلیت‌های ساختاریافته‌اند، مشخص و توصیف می‌کنند. در استعاره بحث جنگ است، گشتالت گفتگو به واسطه انطباق با مؤلفه‌های برگزیده گشتالت جنگ ساختاریافته است؛ بنابراین یک کنش یعنی سخن گفتن به واسطه یک کنش دیگر یعنی نبرد فیزیکی، درک می‌شود. ساختار بخشیدن به یک تجربه در چارچوب گشتالت‌های چندبعدی، آن چیزی است که به تجربه‌های ما انسجام می‌بخشد. فهم این گشتالت‌های چندبعدی و ارتباط میان آنها، کلید فهم انسجام در تجربه ماست» (لیکاف، ۱۳۹۴: ۱۳۱). بنابراین فراکنی ساختار حوزه مبدأ بر حوزه مقصد، برخورداری از جزئیات و کلی نبودن از ویژگی‌های اصلی استعاره ساختاری است.

«استعاره‌های هستی‌شناختی درکی عمیقاً بنیادین و درعین‌حال خام از مفاهیم مقصد به دست می‌دهند که در مرحله بعد، مقدمات فهم استعاره‌های ساختاری را فراهم می‌کند» (کوچش، ۱۳۹۳: ۷۵). در این نوع از استعاره مفهومی نیز به مانند سایر استعاره‌های مفهومی، بحث بر روی انطباق و نگاهت حوزه مبدأ بر حوزه مقصد است؛ اما این استعاره‌ها نسبت به استعاره‌های ساختاری کلی‌تر هستند و «ساختاردهی شناختی کمتری نسبت به استعاره‌های ساختاری برای حوزه هدف فراهم می‌کنند. به زبان ساده‌تر در بسیاری از موارد ما مفاهیم حوزه مقصد را بر حسب اشیاء و هویات متفاوت درک می‌کنیم، بدون اینکه بدانیم آن اشیاء و هویات به چه قسم‌اند و حاوی چه معنایی هستند» (دباغ، ۱۳۹۳: ۸۵). به‌طورکلی «ما برای درک رویدادها، کنش‌ها، فعالیت‌ها و وضعیت‌ها از استعاره‌های هستی‌شناختی استفاده می‌کنیم. رویدادها و فعالیت‌ها به شکل استعاری بر اساس اشیاء، فعالیت‌ها و مواد مفهوم‌سازی می‌شوند و مفهوم‌سازی وضعیت‌ها بر اساس ظروف است. برای مثال، مسابقه رویدادی است که یک وجود منفصل به شمار می‌رود. مسابقه در مکان و زمان هستی می‌یابد و مرزهای واضح و روشنی دارد؛ بنابراین، آن را یک شیء ظرف شامل شرکت‌کنندگان (که اشیاء هستند)، رویدادها مانند آغاز و پایان مسابقه (که اشیاء استعاری هستند) و کنش دوییدن (که ماده‌ای استعاری است) به شمار می‌آوریم» (لیکاف و جانسون، ۱۳۹۴: ۵۸).

استعاره جهتی، نوعی از استعاره مفهومی است که در آن مفهومی انتزاعی و غیرمکانی با یکی از جهت‌های فیزیکی مطابقت داده می‌شود. لیکاف و جانسون استعاره جهتی را چنین تعریف می‌کنند: «نوع دیگری از مفهوم استعاری وجود دارد که به یک مفهوم در چارچوب مفهوم دیگری ساختار نمی‌بخشد؛ بلکه نظام کاملی از مفاهیم را با توجه به یک نظام کامل دیگر سازمان‌دهی می‌نماید. این استعاره‌ها را

استعاره‌های جهت‌مند می‌نامیم؛ زیرا بسیاری از آنها با جهت‌های مکانی پیوند دارند: بالا- پایین، درون- بیرون، جلو- عقب، دور- نزدیک، عمیق-کم‌عمق، مرکز- حاشیه. این جهت‌های مکانی نتیجه ویژگی‌های جسمانی و نوع عملکرد کالبد و جسم ما در محیط فیزیکی هستند. استعاره‌های جهت‌مند به یک مفهوم، جهتی مکانی را اختصاص می‌دهند. برای مثال شاد بالا است. این جهت‌های استعاری دلخواهی نیستند و بر اساس تجربه جسمانی و فرهنگی شکل می‌گیرند» (لیکاف و جانسون، ۱۳۹۴: ۲۹-۳۰).

فهم بسیاری از مسائل انتزاعی، ساختارهای نظری و افکار متافیزیکی صرفاً از طریق استعاره میسر می‌گردد و استعارات تصویری بدنمند و بیوفیزیکی، در خلال ارتباط اندیشه تصویری بسیار انتزاعی با ادراک حسی، معرفت را در دسترس قرار می‌دهد و انسجام و وحدت تجارب ما فراهم می‌نماید (بن دحمان، عمر، ۲۰۱۵: ۲۳۳).

در متن قرآن و نهج‌البلاغه در حوزه زندگی از چندین استعاره ساختاری مهم و اصلی مانند "زندگی سفر است"، "زندگی مسابقه است" و "زندگی تجارت است" استفاده شده است که می‌توان ادعا کرد از شالوده‌های اساسی تصویرسازی مفاهیم انتزاعی در متن هر دو کتاب ارزشمند، هستند و سبب عینی و محسوس شدن مفهوم زندگی و بسیاری دیگر از مفاهیم برای مخاطب می‌گردند.

در متن قرآن برای آن که واقعیت دنیا و علت وجود آدمی در این هستی، بیشتر برای انسان آشکار شود و هدف از زندگی دنیوی برای انسان قابل لمس و درک گردد، در آیات متعددی، دنیا همانند تجارت‌خانه‌ای به تصویر کشیده شده است که تاجران آن بندگان هستند. انسان از لحظه تولد تا مرگ، در این دنیا به‌مثابه تاجری است که با داشته‌های خود دست به تجارتی می‌زند که می‌تواند برایش پرسود، یا همراه با ضرر و زیان باشد. امام علی (ع) با استفاده از ترکیب استعاره‌های مفهومی ماهیت زندگی دنیوی و رابطه آن با آخرت و ارزش و اعتبار وجود انسان در مقایسه با ارزش دنیا و ضرورت آخرت‌گرایی را مجسم نموده است و برای این منظور از یک تصور استعاری شناخته‌شده و مکرر حتی در شبه‌جزیره استفاده می‌کند؛ چراکه در شبه‌جزیره حجاز یکی از مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین مشاغل، تجارت بود و کاروان‌های تجاری دائماً از مکه عبور می‌کردند؛ لذا در آن دوره نیز تجارت رواج داشت و یک مفهوم ملموس برای همگان بود.

استعاره "زندگی، تجارت است" از جمله پرکاربردترین استعاره‌های ساختاری در قرآن و نهج‌البلاغه است که تجارت‌های خوب، بد، مفید، زیان‌بار و... در سایه آن مفهوم‌سازی شده است؛ بنابراین رضایت به دنیا تجارت بد است و دنیا بهای انسان دنیادوست است و برای دنیاطلبان دنیا جایگزین آخرت است و برای مؤمنان آخرت متاع مطلوب و خواستنی است. در زندگی دنیوی که به‌مثابه محل تجارت است، کالاهای متفاوتی مورد معامله قرار می‌گیرند. بر اساس اینکه فروشنده چه کسی است، کالاهای متفاوتی از یکدیگر خواهند بود. گروهی از فروشندگان، بندگان مؤمن، گروهی منافقان، گروهی مشرکان و ... هستند. برخی از معاملات انجام شده پرسود و برخی زیان‌آورند. در برخی از این معاملات خداوند خریدار است و در برخی دیگر انسان‌ها.

در آیاتی از قرآن و عباراتی از نهج البلاغه که نمود زبانی استعاره ساختاری "زندگی تجارت است"، هستند، «دنیا، بازار است و مردم در آن معامله‌گر. فروشنده، مردم‌اند و خریدار خداوند. متاع معامله، مال و جان است و بهای معامله بهشت. اگر به خدا بفروشند، سراسر سود و اگر به دیگری بفروشند، یکسره خسارت است» (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۵۰۷/۳). اکنون به بررسی برخی از مهمترین استعارات ساختاری قرآن و نهج البلاغه که در آن‌ها از مبدأ حوزه تجارت استفاده شده، می‌پردازیم.

۱-۲. جهاد به مثابه تجارت

تجارت پرسود «تجارتی است که شما را از عذاب الیم نجات می‌دهد و مغفرت و جنت و نصرت و فتح در پی دارد» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۳۶/۱۹). برای مثال «در جواب مردمی که می‌گفتند: اگر بدانیم چه کار به پیشگاه حق برتر است آن را انجام دهیم، گفته شد: تجارت سودمند ایمان است و جهاد با اعداء دین» (عاملی، ۱۳۶۰: ۲۶۴/۸). یکی از این تجارت‌های پرسود در قرآن کریم جهاد در راه خداست. خداوند متعال جهاد با جان و مال را در قالب تجارتی پرسود چنین مجسم فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ هُمْ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (توبه/۱۱۱). «خداوند از مؤمنان، جان‌ها و اموالشان را خریداری کرده که (در برابرش) بهشت برای آنان باشد؛ (به این گونه که): در راه خدا پیکار می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند؛ این وعده حقیقی است بر او، که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده؛ و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به داد و ستدی که با خدا کرده‌اید؛ و این است آن پیروزی بزرگ!»

«خدای سبحان در آیه فوق به کسانی که در راه خدا با جان و مال خود جهاد می‌کنند، وعده قطعی بهشت می‌دهد و می‌فرماید که این وعده را در تورات و انجیل هم داده، همان‌طور که در قرآن می‌دهد. خداوند این وعده را در قالب تمثیل بیان نموده و آن را به خرید و فروش تشبیه کرده است، یعنی خود را خریدار و مؤمنین را فروشنده و جان و مال ایشان را کالای مورد معامله و بهشت را قیمت و بهاء و تورات و انجیل و قرآن را سند آن خوانده است و چه تمثیل لطیفی بکار برده است و در آخر مؤمنین را به این معامله بشارت داده و به رستگاری عظیمی تهنیت گفته است» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۵۳۹/۹).

بنابراین؛ مؤمنان و مجاهدان، تاجران هستند که از تجارتی پرسود بهره می‌برند. در این تجارت خداوند متناظر با خریدار و جان و مال متناظر با کالای تجارت است. هر چند که «حقیقت معنای خرید و فروش در مورد خدای تعالی شایسته نیست؛ زیرا مشتری و خریدار آنچه را که در ملک و تصرف او نیست، خریداری می‌کند و خداوند مالک تمام چیزهاست» (طبرسی، بی‌تا: ۲۱۶/۱۱).

در نهج البلاغه هم بهشت به‌عنوان بهترین قیمت برای جان انسان معرفی شده و دنیا در حد ته مانده غذا در دهان بها داده شده است، جایی که امیر مؤمنان علیه‌السلام تأکید نموده است که وجود خویش را به ارزان‌تر از بهشت نفروشیم:

«أَلَا خُرٌّ يَدْعُ هَذِهِ اللَّمَاطَةَ لِأَهْلِهَا إِنَّهُ لَيْسَ لِأَنْفُسِكُمْ مَمَّنْ إِلَّا الْجَنَّةُ فَلَا تَبِيعُوهَا إِلَّا بِهَا» (حکمت/۴۵۶). «آیا آزادمردی نیست که این لقمه جویده حرام دنیا را به اهلش واگذارد؟ همانا بهایی برای جان شما جز بهشت نیست، پس به کمتر از آن نفروشید!»

پس، امام هم مؤمن را متناظر با فروشنده، خداوند متعال را متناظر با خریدار، جان را متناظر با کالا و بهشت را متناظر با قیمت کالا قرار داده و بندگی را با تجارت متناظر نموده است.

۲-۲. ایمان و جهاد به مثابه تجارت

در سوره شریفه صف نیز خداوند متعال تجارتی نجات بخش را نوید داده است:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ * تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * يَعْفُو لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (صف/۱۰-۱۳)

در آیات شریفه فوق، ایمان و جهاد با جان و مال در قالب تجارت مجسم شده، نگاشت "ایمان و جهاد تجارت است" را رقم زده است، به طوری که ایمان آوردن و جهاد کردن با تجارت، جان و مال با کالا، انسان با فروشنده، خداوند با خریدار، بخشش گناه و ورود به بهشت با قیمت کالا و فوز و رستگاری با سود عظیم متناظر شده است.

در نهج البلاغه نیز ایمان و دینداری تجارت با خداوند متعال معرفی شده است. امام علی علیه السلام به ابودر می فرماید: «يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ غَضِبْتَ لِلَّهِ، فَأَرْجُ مَنْ غَضِبْتَ لَهُ؛ إِنَّ الْقَوْمَ خَافُوكَ عَلَى دُنْيَاهُمْ وَخَفْتَهُمْ عَلَى دِينِكَ، فَأَتْرُكُ فِي أَيْدِيهِمْ مَا خَافُوكَ عَلَيْهِ وَاهْرُبُ مِنْهُمْ بِمَا خَفْتَهُمْ عَلَيْهِ، فَمَا أَحْوَجُهُمْ إِلَى مَا مَنَعْتَهُمْ وَمَا أَعْنَاكَ عَمَّا مَنَعُوكَ، وَ سَتَعْلَمُ مِنَ الرَّابِعِ عَدَاً» (خطبه/۱۳۰) در این فراز، دینداری عامل دست یافتن به سود در آخرت بیان شده است.

۲-۳. کفر به خدا و قرآن به مثابه تجارت

همچنان که ایمان به خدا تجارت است، کفر به خدا نیز تجارت است؛ با این تفاوت که طرف معامله غیر خداست و نتیجه این تجارت چیزی جز زیان نیست:

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ (بقره/۱۲۱)

در آیه فوق، کفر به قرآن و خداوند متعال در قالب تجارت مفهوم سازی شده و در آن، کسی که به قرآن کفر می ورزد، با تاجری متناظر شده که با زیان مواجه خواهد شد. در سوره بقره خداوند متعال کفر را "فروش خود" در مقابل معادلی بسیار بد مفهوم سازی کرده و معامله ای زیان آور دانسته و نتیجه اش را غضب الهی و عذاب خوارکننده شمرده است:

﴿يَسْمَأُ اشْتَرُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلِي مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبِأُوْ بَعْضِ عَلِي غَضَبٍ وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ (بقره/۹۰).

تعدد مفهوم سازی کفر با مبدا تجارت، زشتی و منفور بودن کفر در نزد خداوند متعال را می رساند؛ چنان که در آیات فراوانی این تصویر ارائه شده است؛ از جمله در آیه زیر:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئاً وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (آل عمران/۱۷۷).

پس، در قرآن کریم کفر و سبک بودن عمل در میزان الهی، به منزله از دست دادن اصل سرمایه وجودی انسان است که ضرری بالاتر از آن نیست:

﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (انعام/۱۲) و ﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ (اعراف/۹)

۴-۲. تلاوت قرآن و اقامه نماز و انفاق به مثابه تجارت بی کساد

در قرآن کریم فضایل بزرگی همچون تلاوت قرآن، انفاق و خواندن نماز با استفاده از حوزه مبدأ تجارت مفهوم سازی شده‌اند؛ چرا که حوزه تجارت از ملموس‌ترین و پرکاربردترین حوزه‌های زندگی مردم است و مبدأ مناسبی برای مفهوم سازی و تجسم مفاهیم انتزاعی است:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ* لِيُؤْتِيَهُمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ (فاطر ۲۹ و ۳۰).

در این استعاره ساختاری پرکاربرد، سخن از تجارته دائمی و بدون کساد است که سود عظیمی در آن نهفته است. خداوند متعال برای تشویق مؤمنان به فضائل از مفهوم متداول و ملموس تجارت استفاده کرده، مؤمنان اهل نماز و انفاق و تلاوت قرآن را در لباس تاجرانی موفق و پرسود معرفی کرده که تجارتشان هرگز کساد نمی‌شود. در این استعاره فضل و رحمت ویژه الهی با سود دائم و زیاد متناظر شده است.

امیر مؤمنان نیز انجام و اتصاف به فضائل را با حوزه مبدأ تجارت معرفی نموده است. از جمله جایی که می‌فرماید: «إِذَا أُمِّلْتُمْ فِتْنًا جُزُوا اللَّهَ بِالصَّدَقَةِ» (حکمت/۲۵۸) یعنی وقتی نیازمند شدید، به وسیله صدقه با خدا معامله کنید. در این حدیث شریف، صدقه دادن متناظر با معامله با خداست و مؤمن تاجر است که کالای صدقه را به خدا فروخته تا در عوض نیازش رفع شود.

لذا در نهج البلاغه "انجام عمل صالح تجارت است" که سود آن رحمت و ثواب الهی معرفی شده است و کالای مورد معامله حوزه مبدأ مناسبی برای تصور عمل صالح است:

«لَا تِجَارَةٌ كَالْعَمَلِ الصَّالِحِ وَ لَا رِبْحٌ كَالثَّوَابِ» (حکمت/۱۱۳).

در متن قرآن کریم در استعاره‌های ساختاری "نفاق تجارت است"، "کفر تجارت است" و "دنیاپرستی تجارت است" و امثال این‌ها، با نوعی از این معامله روبرو هستیم که مربوط به زیان‌های برخی معامله‌های دنیوی و زیان دیدگان است. اگر در زندگی دنیوی، منافقان، کافران، گمراهان، عهدشکنان، دانشمندان دنیاپرست و تکذیب‌کنندگان حق، معامله‌کنندگان باشند، دیگر خریدار این معامله خداوند نیست. در این صورت نگاشت‌های ذیل، نگاشت‌های استعاره ساختاری مذکور است:

- منافقان، کافران، گمراهان، عهدشکنان، دانشمندان دنیاپرست و تکذیب‌کنندگان متناظر با تاجران.
- هدایت، ایمان، پیمان و حقیقت متناظر با کالای تجارت.
- گمراهی، کفر، عذاب الهی، کفر و بهای ناچیز متناظر با بها و محصول به دست آمده از تجارت.

- انتخاب راه هدایت یا گمراهی به مثابه تجارت

- کسانی که به جای راه هدایت، گمراهی را انتخاب می‌کنند؛ نیز در لباس تاجرانی تجلی یافته‌اند که هیچ سودی نخواهند برد و هدایت نخواهند شد:

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَهَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ (بقره/۱۶).

در این استعاره ساختاری نیز نگاشت "انتخاب گمراهی تجارت است" دیده می‌شود و در آن، گمراهان با تاجران زیان دیده، هدایت و ضلالت با کالا و عدم هدایت با زیان متناظر شده‌اند.

آنها گروهی از تاجران هستند که «هدایت را می‌دهند، گمراهی می‌خرند، اطاعت را می‌دهند، معصیت می‌خرند، همکاری را می‌دهند و اختلاف و دو دستگی می‌خرند، آسایش را می‌دهند و ترس و نگرانی می‌خرند، سنت و روش خوب را می‌دهند، بدعت و آئین ناپسند می‌خرند» (عاملی، ۱۳۶۰: ۲۲/۱).

در این آیه ویژگی خریدن، سود بردن، بهایی در قبال کالا دریافت کردن که از ویژگی‌های حوزه تجارت است، بر حوزه مقصد یعنی دنیا فرافکنی شده است.

امیرمؤمنان (ع) نیز با تأکید بر "گذرگاه بودن دنیا"، انسان را در این گذرگاه "تاجر" دانسته است که یکی از این دو تجارت را انجام می‌دهد؛ یا سرمایه وجودی خود را می‌فروشد و باعث از دست رفتن آن می‌گردد و یا این متاع ارزشمند را خریداری کرده و آزادش می‌کند. امام می‌فرماید:

«الدُّنْيَا دَارٌ مِّمَّ لَا دَارَ مَقَرٍّ، وَالنَّاسُ فِيهَا رَجُلَانِ: رَجُلٌ بَاعَ فِيهَا نَفْسَهُ فَأُوْبِقَهَا، وَرَجُلٌ ابْتِاعَ نَفْسَهُ فَأَعْتَقَهَا» (حکمت/۱۳۳)؛ «دنیا گذرگاه عبور است، نه جای ماندن؛ و مردم در آن دو دسته‌اند: یکی آنکه خود را فروخت و به تباهی کشاند و دیگری آنکه خود را خرید و آزاد کرد.»

در حکمت فوق «فروختن (بیع) را برای کسی که خود را فروخته است، از آن جهت استعاره آورده است که خود را تسلیم دنیا کرده و به هلاکت اخروی گرفتار شده و به جای خویشتن خویش، آنچه از لذات دنیوی را که بدان دست یافته، پذیرفته است، همین‌طور کلمه ابتیاع (خریدن) را از آن جهت برای کسی که خود را خریده، استعاره آورده است که وی خود را با صرف آنچه در اختیار داشته است از لذات حاضر و چشم‌پوشی از آنها، از نابودی و هلاکت رها ساخته است» (بحرانی، ۱۳۸۹، ذیل حکمت/۱۳۳).

در نهج‌البلاغه برای تأکید به ضرورت محاسبه نفس، از آن به مثابه تجارته سودمند تعبیر شده است تا مخاطب با تصور تجارت پرسود به محاسبه نفس روی بیاورد و بداند با عدم محاسبه نفس به خسران و زیان دچار خواهد شد. لذا تجارت حوزه مبدأ مناسبی برای تصور مفهوم حوزه مقصد (محاسبه نفس) و در مقابل، غفلت از آن انتخاب شده است: «مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ رِيحٌ وَ مَنْ غَفَلَ عَنْهَا خَسِرَ» (حکمت/۲۰۸). «کسی که از خود حساب کشد، سود می‌برد و آنکه از خود غفلت کند زیان می‌بیند.»

هر اخلاق و رفتاری نوعی تجارت است و طبیعتاً نتایجی بر آن مترتب است؛ بنابراین آنکه عمل صالح انجام ندهد، با وجود خود به تجارته درست دست نزند، قطعاً متضرر خواهد شد.

بر این اساس دیدگاه امام (ع) تعاملات اخلاقی نیز بخشی از تجارت هستند و در این میان برای مثال آرزوها را با "سرمایه احمقان" متناظر قرار داده‌اند تا شدت اشتباه و بی‌ارزشی تکیه بر آرزوها و زیان‌بار

بودن آن را مجسم نمایند: «وَأَيُّكَ وَالْإِتِّكَالَ عَلَى الْمُنَى فَإِنَّهَا بَصَائِعُ النَّوْكَى» (نامه/۳۱). «هرگز بر آرزوها تکیه نکن که سرمایه احمقان است.»

«احمقان گروهی از تاجران هستند که تجارتی زیان‌آور را انجام می‌دهند. نگاشت‌های این استعاره در این عبارت زبانی عبارتند از: انسان احمق متناظر با تاجر / آرزوها متناظر با سرمایه / تکیه بر آرزوها متناظر با تجارت زینبار.»

۵-۲. دنیاگرایی و آخرت‌گرایی به‌مثابه تجارت

بر اساس آیات قرآن کل زندگی دنیوی و هر آنچه جزو آن است، متاعی ناچیز است که می‌توان آن را در برابر آخرت فروخت. «متاع» هر چیزی است که از آن بهره برده می‌شود و میل برای به دست آوردن آن وجود دارد» (مصطفی و الزملاء، ۱۳۸۶: ۸۵۲). ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى...﴾ (نساء/۷۷) «بگو: متاع دنیا اندک و آخرت برای آنان که تقوا ورزیده‌اند بهتر است.»

در آیه زیر زندگی و دارایی‌های دنیوی به‌طور کلی به‌عنوان "کالا" معرفی شده است. کالایی که «سود چندانی ندارد و از بین رفتنی است» (طبرسی، ۱۳۷۲: ۸۱۶/۸؛ رازی، ۱۴۲۰: ۲۷۰/۲۱؛ آلوسی، ۱۴۱۵: ۳۲۳/۱۲). ﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾ (غافر/۳۹) «ای قوم من! این زندگی دنیا جز کالایی بی‌ارزش و زودگذر نیست و بی‌تردید آخرت سرای همیشگی و پایدار است.»

زنان، فرزندان و اموال جزئی از این کالای زودگذر زندگی دنیوی هستند: ﴿زَيْنٌ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْحَبْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ (آل عمران/۱۴)؛ «محبت و عشق به خواستنی‌ها [که عبارت است] از زنان و فرزندان و اموال فراوان از طلا و نقره و اسبان نشان‌دار و چهارپایان و کشت و زراعت، برای مردم آراسته شده است؛ این‌ها کالای زندگی [زودگذر] دنیاست؛ و خداست که بازگشت نیکو نزد اوست.»

بر اساس استعاره پرکاربرد "دنیاگرایی، تجارت است" گاهی تأکید و تمرکز نهج البلاغه بر این است که نفس و وجود انسان معادل کالای تجاری قابل‌عرضه است که ممکن است انسان آن را به بهای دنیا بفروشد تا در مقابل به دارایی‌های دنیوی دست یابد؛ درحالی‌که انسان مؤمن این امکان را دارد که وجود خود را فقط به بهای بهشت و رضوان الهی بفروشد. امام (ع) چنین معامله‌ای را که دنیا به‌جای آخرت بهای معامله قرار می‌گیرد، تجارت بسیار بد شمرده و آن را تقبیح نموده است: «وَلَيْبَسَ الْمُتَجَرُّ أَنْ تَرَى الدُّنْيَا لِنَفْسِكَ ثَمْنًا وَمَا لَكَ عِنْدَ اللَّهِ عَوْضًا» (خطبه/۳۲). «چه بد تجارتی که دنیا را بهای جان بدانی و با آنچه که در نزد خداست معاوضه نمایی.» «این عبارت امام (ع) برای این دسته از مردم توجهی است به زیان و ضرر کارهایی که شباهت زیادی به تجارت زیان‌بار دارد؛ زیرا خواهان به دست آوردن، دنیا به هر صورت و از هر راه ممکن، در معرض نابودی و هلاکت اخروی واقع می‌شود. چنین شخصی، به فروشنده‌ای ماند، که دارایی دنیای خود را با ثواب و پاداش نیکوی آخرت (در صورت اطاعت پروردگار) معاوضه می‌کند. ثروتی که خود آن از بین می‌رود، کیفر آن باقی می‌ماند. به این دلیل امام (ع) لفظ «تجارت» را برای این سودا استعاره آورده است» (بحرانی، ۱۳۸۹، ذیل خطبه/۳۲).

در زمان سنجش اعمال در قیامت، اعمال صالح و نیکو دارای وزن و اعمال بد و ناشایست بی‌وزن هستند؛ زیرا «آن میزانی که در قیامت اعمال با آن سنجیده می‌شود همانا "حق" است، به این معنا که هر قدر عمل مشتمل بر حق باشد به همان اندازه اعتبار و ارزش دارد و چون اعمال نیک مشتمل بر حق است از این رو دارای ثقل است. بر عکس عمل بد از آنجایی که مشتمل بر چیزی از حق نیست و باطل صرف است، لذا دارای وزنی نیست، پس خدای سبحان در قیامت اعمال را با "حق" می‌سنجد و وزن هر عملی به مقدار حقی است که در آن است» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۱/۸)؛ ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (اعراف/۸) «میزان [سنجش اعمال] در آن روز حق است؛ پس کسانی که اعمال وزن شده آنان سنگین و با ارزش باشد، رستگارند». حضرت نیز می‌فرماید:

«أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الدُّنْيَا قَدْ أَذْبَرَتْ وَ آذَنْتُ بِوَدَاعٍ وَ إِنَّ الْآخِرَةَ قَدْ أَقْبَلَتْ وَ أَشْرَفْتُ بِاطِّلَاعِ أَلَا وَ إِنَّ الْيَوْمَ الْمُضْمَرِ وَ غَدَا السَّبَاقِ وَ السَّبْقَةُ الْجَنَّةُ وَ الْغَايَةُ النَّارُ أ فَلَا تَأْتِبْ مِنْ حَظِيَّتِهِ قَبْلَ مَبِيَّتِهِ أ لَا عَامِلٌ لِنَفْسِهِ قَبْلَ يَوْمِ بُؤْسِهِ أَلَا وَ إِنَّكُمْ فِي أَيَّامٍ أَمَلٍ مِنْ وَرَائِهِ أَجَلٌ فَمَنْ عَمِلَ فِي أَيَّامٍ أَمَلِهِ قَبْلَ خُضُورِ أَجَلِهِ نَفَعَهُ عَمَلُهُ وَ لَمْ يَضُرَّهُ أَجَلُهُ وَ مَنْ قَصَرَ فِي أَيَّامٍ أَمَلِهِ قَبْلَ خُضُورِ أَجَلِهِ فَقَدْ خَسِرَ عَمَلُهُ وَ ضَرَّهُ أَجَلُهُ» (خطبه/۲۸) «پس از حمد و ستایش الهی؛ همانا دنیا روی گردانده و وداع خویش را اعلام داشته است، و آخرت به ما روی آورده و پیشروان لشکرش نمایان شده. آگاه باشید! امروز روز تمرین و آمادگی و فردا روز مسابقه است، پاداش برندگان، بهشت، و کیفر عقب ماندگان آتش است. آیا کسی هست که پیش از مرگ، از اشتباهات خود توبه کند؟ آیا کسی هست که قبل از فرا رسیدن روز دشوار قیامت، اعمال نیکی انجام دهد؟

آگاه باشید! هم‌اکنون در روزگار آرزوهایید، که مرگ را در پی دارد، پس هر کس در ایام آرزوها، پیش از فرارسیدن مرگ، عمل نیکو انجام دهد، بهره‌مند خواهد شد و مرگ او را زبانی نمی‌رساند و آن کس که در روزهای آرزوها، پیش از فرارسیدن مرگ کوتاهی کند، زیانکار و مرگ او زیانبار است». حضرت اشاره می‌کند که زندگی دنیوی تجارتی است که هر کس عمل صالح را به‌مثابه کالای تجارت ارائه دهد، ضرر نمی‌کند و هر کس در انجام عمل صالح کوتاهی نماید، در معامله ضرر خواهد کرد.

بنابراین در این آیات قرآن و عبارات نهج‌البلاغه، فرافکنی و ویژگی کالا از حوزه تجارت بر حوزه زندگی دنیوی و متعلقات آن صورت گرفته است. نگاشت‌های اساسی که بر اساس این ویژگی از حوزه مبدا وجود دارند، عبارتند از: دنیا و متعلقاتش مانند مال، جان، عمل صالح و خانواده متناظر با کالای تجارت/بهشت یا دوزخ متناظر با بهای کالای دنیا.

در طول زندگی دنیوی که به‌مثابه تجارتی است که با آنچه که آدمی دارد با خدا یا غیر خدا، برای به دست آوردن سعادت آخرت یا برای رسیدن به خوشی در دنیا صورت می‌گیرد، بندگان با اوصاف مختلف و از طبقات گوناگون، همگی، تاجران این تجارت به‌شمار می‌آیند.

گروهی از این بندگان در تجارت سود می‌کنند و گروهی متضرر می‌شوند. چنانکه بیان شد، بر اساس آیات قرآن، مؤمنان مانند نمازگزاران، تلاوت‌کنندگان قرآن و انفاق‌کنندگان و مجاهدان متناظر با تاجران هستند که سود می‌برند و منافقان، کافران، گمراهان، عهدشکنان، دانشمندان دنیاپرست و تکذیب‌کنندگان

متناظر با فروشندگان و خریدارانی هستند که متضرر می‌شوند. برای مثال خداوند می‌فرماید: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ﴾ (بقره/۲۰۷) «و از مردم کسی است که جانش را برای خشنودی خدا می‌فروشد [مانند امیرالمؤمنین علیه السلام] و خدا به بندگان مهربان است». دلیل آنکه در این آیه از بخشیدن جان در راه خدا و برای طلب رضایت ایشان به تجارت تعبیر شده است، آن است که «آنچه که این شخص انجام می‌دهد همانند کار تاجری است که در نتیجه تجارت خود، منتظر دریافت سود و بهای است» (طبرسی، بی تا، ۵۳۶/۲). مؤمن و مجاهد در راه حق نیز در پی رسیدن و دست‌یافتن به رضایت معبود است. «این گروه تنها با خدا معامله می‌کنند و هر چه دارند حتی جان خود را به او می‌فروشند و جز رضا و خشنودی او چیزی خریدار نیستند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۷۹/۲).

امام (ع) نیز در نهج البلاغه از تاجرانی که سود می‌برند؛ یعنی مؤمنان و یا متضرر می‌شوند؛ یعنی غیرمؤمنان، سخن گفته و آنها را به مخاطب خویش معرفی نموده‌اند. امیرمؤمنان (ع) آخرت را جایگاه و پناهگاه انسان تلقی نموده و تأکید کرده است که این جایگاه پیشاپیش آباد و آماده گردد. بر همین اساس آن حضرت (ع) با تصور زندگی و انتخاب آخرت یا دنیا به مثابه "تجارت" امر می‌فرماید که: آخرت را به بهای دنیا نفروشید. این استعاره انسان را در یک معامله اجتناب‌ناپذیر و یک انتخاب الزامی به تصویر کشیده است و سود انسان را در ترجیح آخرت متجلی ساخته است: «فَأَصْلِحْ مَتَوَالِكَ، وَلَا تَبِعْ آخِرَتَكَ بِدُنْيَاكَ» (نامه/۳۱). «پس جایگاه آینده را آباد کن، آخرت را به دنیا مفروش». بنابراین این عبارت زبانی - استعاری با نداشت‌هایی مانند "مؤمن (که دنیا را می‌فروشد و آخرت را می‌خرد) متناظر با فروشنده/ دنیا متناظر با کالا/ آخرت متناظر با سود" و "غیرمؤمن (که آخرت را می‌فروشد و دنیا را می‌خرد) با فروشنده/ آخرت متناظر با کالا/ دنیا متناظر با سود" روبرو هستیم.

دسته‌ای دیگر از بندگان که امام آنها را به مثابه تاجران در نظر گرفته است، متقین هستند. ایشان در توصیف سیمای متقین از استعاره ساختاری و پرکاربرد "زندگی، تجارت است" بهره برده و البته این استعاره قراردادی را متناسب با اندیشه دینی بسط داده و در حقیقت به استعاره‌ای مختص تفکر دینی و تازه تبدیل کرده است. لذا از تجربه محسوس و شناخته شده "تجارت" برای ترسیم ماهیت و نقش تقوا در حیات دنیوی و اخروی انسان استفاده کرده است. در این استعاره صبر متقین در دنیا، به‌عنوان تجارتی سودمند و هدیه‌ای الهی که در اختیار آنان قرار داده شده، تعریف شده است و این عبارت ارزش خاص صبر متقین را به نمایش گذاشته است: «صَبْرُوا أَيَّامًا قَصِيرَةً أَعْقَبَتْهُمْ رَاحَةً طَوِيلَةً تِجَارَةٌ مَرْحُومَةٌ يَسْرَهَا هُمْ رَحْمَةً أَرَادَهُمُ الدُّنْيَا فَلَمْ يَرِيدُوهَا وَأَسْرَهُمْ فَقَدُوا أَنْفُسَهُمْ مِنْهَا» (خطبه/۱۹۳). «در روزگار کوتاه دنیا صبر کرده تا آسایش جاودانه قیامت را به دست آورند: تجارتی پرسود که پروردگارشان فراهم فرموده، دنیا می‌خواست آنها را بفریبد اما عزم دنیا نکردند، می‌خواست آنها را اسیر خود گرداند که با فداکردن جان، خود را آزاد ساختند». نگاشت‌هایی که در استعاره و عبارت زبانی استعاری به کار برده شده است، عبارتند از: متقین متناظر با تاجران/ خداوند متناظر با خریدار/ صبر در مقابل اطاعت از گناه و در برابر مصیبت متناظر با کالای تجارت/ سعادت اخروی متناظر با سود تجارت

در دیدگاه امام علی(ع) مؤمن باید متاع ناچیز دنیا را بفروشد و در مقابل، سعادت آخرت را خریداری نماید. «دنیا و مواهب دنیا متاعی ناپایدار است و به سرعت زوال می‌پذیرد، ولی آخرت و نعمت‌های اخروی سرمایه‌های ابدی و جاویدانند؛ کدام عاقل در خریدن متاع جاودانی، به وسیله متاع زوال‌پذیر، هنگامی که به او چنین معامله‌ای پیشنهاد شود، تردید می‌کند؟» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ذیل خطبه/۶۴). در این استعاره نیز حوزه معروف و پرکاربرد "تجارت" به عنوان حوزه مبدأ به خدمت گرفته شده تا نوع تعامل مؤمنان با دنیا را مجسم نموده، در اختیار حواس قرار دهد؛ بنابراین بسط و توسعه مفهومی استعاره قراردادی باعث تازگی، جذابیت و پویایی این تصور مفهومی شده و مفهوم انتزاعی عدم دل بستگی به دنیا و تعلق قلبی به آخرت را در قالب تصور مفهومی تجارت و با نگاشت‌هایی مانند خوشی دنیا متناظر با کالا/ از دست دادن سعادت متناظر با قیمت/ گناهکار متناظر با تاجر زیانکار، منتقل نموده است: «فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ وَ بَادِرُوا آجَالَكُمْ بِأَعْمَالِكُمْ وَ إِنبَغُوا مَا يَبْقَى لَكُمْ بِمَا يَزُولُ عَنْكُمْ» (خطبه/۶۴). «ای بندگان خدا! از خدا بهره‌بیزید؛ و با اعمال نیکو به استقبال أجل بروید. با چیزهای فانی دنیا آنچه را که جاویدان می‌ماند خریداری کنید».

۶-۲. به دست آوردن مال حرام به مثابه تجارت

نامه سوم نهج البلاغه؛ نامه‌ای که امام(ع) برای شریح بن حارث، نوشته است، نیز دربرگیرنده یک تمثیل زیبا و دقیق در خصوص تصور ماهیت واقعی مال دنیا به‌ویژه مال حرام است که ابعاد مختلف و وضعیت دقیق آن در این نامه ترسیم شده است. در این نامه امام(ع) به شریح - به عنوان نمونه‌ای از بندگان که به مثابه تاجر انگاشته شده است - هشدار داده است که اگر خانه‌ات را با مال حرام خریده باشی، زیان دیده دنیا و آخرت هستی. در این استعاره ساختاری "انسان در دنیا و آخرت تاجر است" و "کسب مال حرام، تجارت خسارت‌زاست" در اوایل نامه چنین آمده است: «فَانظُرْ يَا شَرِيحُ لَا تَكُونُ ابْتَعْتَ هَذِهِ الدَّارَ مِنْ غَيْرِ مَالِكَ أَوْ نَقَدْتَ الثَّمَنَ مِنْ غَيْرِ حَلَالِكَ فَإِذَا أَنْتَ قَدْ خَسِرْتَ دَارَ الدُّنْيَا وَ دَارَ الْآخِرَةِ» (نامه/۳). «ای شریح، اندیشه کن که آن خانه را با مال دیگران یا با پول حرام خریده باشی که آنگاه خانه دنیا و آخرت را از دست داده‌ای». در این عبارت زبانی که هشدار به شریح و مخاطبان است، از استعاره ساختاری "زندگی تجارت است" استفاده شده است. نگاشت‌های استعاره‌ی این عبارت، این چنین هستند: انسان متناظر با تاجر/ مال حرام متناظر با کالا/ شقاوت متناظر با زیان بزرگ/ کسب حرام متناظر با تجارت زیان‌بار/ دار دنیا و آخرت متناظر با سرمایه؛ بنابراین یکی از نگاشت‌های کلی و عام استعاره "زندگی تجارت است"، "بندگان متناظر با تاجران" است که هم در قرآن و هم در نهج البلاغه، عبارات زبانی دارای این نگاشت به کار گرفته شده است.

امام(ع) تأکید کرده است که ای مردم تقوای الهی پیشه کنید؛ چه بسا آرزومندی که به آرزوهای خود نمی‌رسد، در منزلی که ساخته، ساکن نمی‌شود و آنچه جمع کرده، به‌زودی ترک می‌کند، چه بسا از راه باطل جمع کرده و حقوقی را نپرداخته و به حرام بدان دست یافته است و سنگینی گناه همه این‌ها را به دوش گرفته و با تأسف و اندوه در قیامت نزد خدا حاضر می‌شود. چنین افرادی دنیا و آخرت را یک جا باخته‌اند و این زیان آشکار و بزرگ است؛ لذا زندگی یک معامله بزرگ است و نوعی از معامله این است

که مال حرام دنیا را (به‌عنوان کالای معادل یا به‌ها) کسب کرده و در مقابل آخرت را (به‌عنوان کالا) از دست داده‌اند و این تجارت در قرآن و نهج‌البلاغه، گرفتار خسران مبین است: «مَعَاشِرَ النَّاسِ اتَّقُوا اللَّهَ فَكُمْ مِنْ مَوْلِيٍّ مَا لَا يَبْلُغُهُ وَيَانِ مَا لَا يَسْكُنُهُ وَجَامِعٍ مَا سَوْفَ يَرْكُهُ وَلَعَلَّهُ مِنْ بَاطِلٍ جَمَعَهُ وَمَنْ حَقَّ مَنَعُهُ أَصَابَهُ حَرَامًا وَاحْتَمَلَ بِهِ آثَامًا فَبَاءَ بِوِزْرِهِ وَقَدِمَ عَلَى رَبِّهِ آسِئًا لَاهِفًا قَدْ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ» (حکمت/۳۴۴). «ای مردم از خدا بترسید، چه‌بسا آرزومندی که به آرزوی خود نرسید و سازنده ساختمانی که در آن مسکن نکرد و گردآورنده‌ای که زود آنچه را گردآورده رها خواهد کرد، شاید که از راه باطل گردآورده و یا حق دیگران را بازداشته و با حرام به هم‌آمیخته که گناهش بر گردن اوست و با سنگینی بار گناه درمی‌گذرد و با پشیمانی و حسرت به نزد خدا می‌رود که: در دنیا و آخرت زیان کرده و این است زینکاری آشکار». در این عبارت زبانی که دارای پس‌زمینه استعاره ساختاری "زندگی تجارت است" می‌باشد، نفس متناظر با کالا/ بهشت متناظر با قیمت/ مؤمن متناظر با فروشنده/ انجام عمل صالح متناظر با معامله است.

نتیجه‌گیری

در قرآن کریم و نهج‌البلاغه برای مفهوم‌سازی و تجسم مفاهیم انتزاعی فراوان از استعاره با حوزه مبدأ تجارت استفاده شده است. در این استعارات دست‌کم با دو نوع تجارت سودآور و تجارت زیان‌آور با حالات و تناظرات متنوع مواجهیم. در میان تجارت‌های سودآور، به ایمان و عمل صالح و در میان تجارت‌های زیان‌آور به کفر و سبک بودن میزان اعمال تأکید خاصی صورت گرفته است. در همه نمونه‌ها تناظرات یکسان نیست و حالات مختلفی بسته به موضوع و حوزه مقصد دارد. در نمونه‌های بررسی شده نگاشت‌های زیر دیده می‌شود: "زندگی تجارت است"، "جهاد تجارت است"، "دنیاگرایی تجارت است" "ایمان و عمل صالح تجارت است"، "کفر و ارتکاب حرام تجارت است".

به‌طور کلی در آیاتی از قرآن یا عباراتی از نهج‌البلاغه که نمونه‌هایی از آن‌ها به همراه نگاشت‌هایشان نیز بیان شد و در آنها سخن از تجارت سودآوری است که سعادت آخرت و بهشت را به همراه دارد، بندگان با خداوند معامله می‌کنند و اوست که خریدار کالایی چون جان، مال، فرزندان و ... از بندگان است؛ اما آنجا که بندگان به تجارتی زیان‌بار راضی شوند و برای کسب متاع ناچیز دنیا تجارت کنند، دیگر خریدار این معامله خداوند نیست. چنانکه اشاره شد، اگر در زندگی دنیوی، منافقان، کافران، گمراهان، عهدشکنان، دانشمندان دنیاپرست و تکذیب‌کنندگان حق، معامله‌کنندگان از این دست هستند. علاوه بر این‌ها، استعاره‌های مفهومی نهج‌البلاغه با مبدأ حوزه تجارت، بر استعاره‌های قرآنی انطباق دارد، اما تنوع استعارت و تنوع تناظرات آن در قرآن کریم گسترده‌تر و بیشتر است و از تناظر "از دست دادن اصل سرمایه تجاری با ارزش وجود و شخصیت انسان" نیز مکرراً بهره برده است.

منابع

- قرآن کریم.
 - دشتی، محمد (۱۳۹۱). ترجمه نهج البلاغه، قم: موسسه فرهنگي تحقيقاتي اميرالمومنين(ع).
 - آلوسی، محمودبن عبدالله (۱۴۱۵ق). روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني؛ بيروت: دار الكتب العلمية، منشورات محمدعلی بیضون.
 - افراشي، آريتا و حسامی، تورج (۱۳۹۲). استعاره‌های مفهومی در یک طبقه‌بندی جدید با تکیه بر نمونه‌هایی از زبان‌های فارسی و اسپانیایی. پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، سال سوم، شماره ۵، ۱۴۶-۱۶۱.
 - انصاریان، حسین (۱۳۸۳). ترجمه قرآن. مترجم حسین انصاریان، چاپ ۱، قم: بی‌نا.
 - بحرانی، ابن میثم (۱۳۸۹). شرح نهج‌البلاغه. مترجم محمدصادق عارف و همکاران، چاپ دوم، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
 - بن دحمان، عمر (۲۰۱۵). نظریة الاستعارة التصورية و الخطاب الادبي، ربي للنشر و التوزيع، ط ۱، جامعة تيزي وزو، الجزائر.
 - بوعمامة، عبدالغاني (۲۰۱۹). رسالة الاستعارة التصورية في ضوء اللسانيات العرفنية، جامعة ۸ ماي، كلية الآداب و اللغات. قسم اللغة و الادب العربي. الجزائر.
 - البوعمراني، محمد الصالح (۲۰۰۹). دراسات نظرية و تطبيقية في علم الدلالة العرفاني، ط ۱، دار نهي، صفاقص، تونس.
 - الحراصي، عبدالله (۲۰۰۹). دراسات في الاستعارة المفهومية، مؤسسة عمان، عمان.
 - دباغ، حسين (۱۳۹۳). مجاز در حقيقت؛ ورود استعاره‌ها در علم؛ تهران: هرمس.
 - راسخ مهند، محمد (۱۳۸۹). بررسی معانی حروف اضافه مکانی فرهنگ سخن بر اساس معنی‌شناسی شناختی. ادب‌پژوهی، شماره ۱۴، ۴۹-۶۶.
 - شهبازی، علی‌اصغر، و شیخی، علی‌رضا (۱۴۰۰). تحلیل شناختی اقسام طرحواره‌های تصویری امثال در نهج البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج‌البلاغه، دوره ۹، شماره ۳۵، ۱۹-۳۵.
- [DOI: 10.22084/NAHJ.2021.23986.2643](https://doi.org/10.22084/NAHJ.2021.23986.2643)
- صفوی، کورش (۱۳۸۴). فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی؛ تهران: فرهنگ معاصر.
 - طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). المیزان في تفسير القرآن، ترجمه سيد محمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه.
 - طبرسی، فضل بن حسن (بی‌تا). ترجمه تفسیر مجمع البیان؛ تهران: فراهانی.
 - ----- (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ تهران: ناصر خسرو.
 - عاملی، ابراهیم (۱۳۶۰). تفسیر عاملی. تهران: کتابفروشی صدوق.
 - فتوحی، محمود (۱۳۹۲). سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها؛ تهران: سخن.
 - فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق). التفسیر الكبير (مفاتیح الغیب)؛ بيروت: دار إحياء التراث العربي.
 - قرائتی، محسن (۱۳۸۸). تفسیر نور؛ تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

- کاظمی نجف آبادی، سمیه (۱۳۹۹). بررسی استعاره‌های هستی‌شناختی حوزه مفهومی قلب در نهج البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، دوره ۸، شماره ۳۲، ۱-۱۹.
- DOI: [10.22084/NAHJ.2020.22327.2519](https://doi.org/10.22084/NAHJ.2020.22327.2519)
- کوچش، زلتن (۱۳۹۳). مقدمه‌ای کاربردی بر استعاره؛ مترجم شیرین پورابراهیم؛ تهران: سمت.
- ----- (۱۳۹۴). استعاره در فرهنگ؛ جهانی‌ها و تنوع؛ مترجم نیکتا انتظام؛ تهران: سیاه‌رود.
- لیکاف، جورج و جانسون، مارک (۱۳۹۴). استعاره‌هایی که با آن زندگی می‌کنیم؛ مترجم شیرین پورابراهیم؛ تهران: علم.
- لیکاف، جورج (۱۳۸۳). نظریه معاصر استعاره. مجموعه مقالات استعاره مبنای تفکر و ابزار زیبایی‌آفرینی با همکاری گروه مترجمان؛ به کوشش فرهاد ساسانی؛ تهران: سوره مهر.
- مصطفی، ابراهیم و الزملاء (۱۳۸۶). المعجم الوسیط. تهران: نشر باقری.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الإسلامية.
- ----- (۱۳۸۷). شرح نهج البلاغه. قم: نشر تبیان.